

Aqşin ƏLİZADƏ

DİN-in A.Heydərov adına SKRHH Məktəbin

"Xüsusi Fənlər Silsiləsi"nin rəisi,

polis polkovnik-leytenantı, DİN-in

Polis Akademiyasının dissertantı

e-mail: A.S.Alizade84@gmail.com

QİYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARINDA TÖRƏDİLƏN CİNAYƏTLƏRİN ANLAYIŞI VƏ SİSTEMİ

Açar sözlər: cinayət, sistem, cinayətlərin sistemi, qiymətli kağızlar, qiymətli kağızlar bazarı.

Ключевые слова: преступление, система, система преступлений, ценные бумаги, рынок ценных бумаг, ответственность.

Key words: crime, system, crime system, valuable papers, market of valuable papers.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə əsasən qiymətli kağızlar bazarında törədilən cinayətlərə aşağıdakılar daxildir.

- Maddə 203. Qiymətli kağızların buraxılması (emissiyası) qaydalarını pozma

- Maddə 203-1. Qiymətli kağızlar bazarında manipulyasiyalar

- Maddə 204. Saxta pul və ya qiymətli kağızlar hazırlama, əldə etmə və ya satma [1].

Qeyd olunan maddələr qiymətli kağızlar bazarı ilə bağlı cinayətlərin sistemini təşkil edir. Sistem dedikdə - bir şeyin hissələri arasında düzgün, müntəzəm düzülmüş və qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanan müəyyən qayda, üsul başa düşülür [2].

Cinayət Məcəlləsinin 24-cü fəslə iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlər adlanır və orada bu qəbildən olan cinayətlər qruplaşdırılıb. Cinayət əməllərinin hamısının bir maddəyə daxil edilməsinin obyektiv olaraq mümkün olmadığını nəzərə alaraq cinayət qanunvericiliyi onları maddələrə bölür. Məsələn, qanuni sahibkarlıq fəaliyyətinə mane olma, qanunsuz sahibkarlıq və yalançı sahibkarlıq cinayətləri də bir növ sistem təşkil edir.

Biz bu məqalədə qiymətli kağızlar bazarında törədilən cinayətlərin sistemini müəyyənləşdirməyə çalışacağıq.

İlk öncə **Cinayət Məcəlləsinin 196-cı maddəsinə** nəzərdən keçirək. Həmin maddə **kreditor borclarını ödəməkdən qəsdən yayınma** adlanır.

Adıçəkilən Məcəllənin 196.1-ci maddəsinə əsasən məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş müvafiq qərarına əsasən təşkilat rəhbərinin və ya vətəndaşın kreditor borclarını, yaxud qiymətli kağızları ödəməkdən qəsdən yayınması xeyli miqdarda ziyan vurduqda – üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın iki misindən üç mislinədək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. 196.2-ci maddənin tələbinə əsasən eyni əməllər külli miqdarda ziyan vurduqda – üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın üç misli miqdarında cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya bir ildən üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Təhlil edilən cinayətə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddə Respublikamızın cinayət qanunvericiliyinin yeniliklərindən biridir. Bu maddə şəxsin qanundan və məhkəmə qərarından irəli gələn öh-

dəlilləri yerinə yetirməməsinə görə mülki-hüquqi vasitələrin kifayət etmədiyi halda cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutur. Cinayətin obyektə maliyyə-kredit münasibətləri sahəsində yaranan ictimai münasibətlərdir. Bu münasibətlərə qəsd edilməsi, bir tərəfdən, ölkənin iqtisadi sisteminin mühüm tərkib hissəsi olan pul-kredit münasibətlərinin sabitliyini pozur, digər tərəfdən, maliyyə vəsaitlərinin kriminal elementlərin nəzarətinə keçməsinə və beləliklə də sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin, dövlətin və ayrı-ayrı şəxslərin mənafeələrinin pozulmasına səbəb olur. Belə qəsdlərin məhkəmə qərarlarına məhəl qoyulmadan törədilməsi əməllərin ictimai təhlükəliliyini dəfələrlə artırır.

Bu cinayət tərkibinin zəruri əlamətlərindən biri obyektiv cəhətə daxil olan əməllərin qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarına məhəl qoyulmadan törədilməsi olduğundan bu cinayətlə Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi (**Məhkəmənin hökmünü, qərarını, yaxud digər aktını icra etməmə**) maddəsi arasında rəqabət yarana bilər. Lakin təhlil edilən cinayət qəsd obyektinin xüsusiyyətlərinə görə “İqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlər” fəslinə daxil edilmişdir və Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinə münasibətdə xüsusi tərkibdir. Araşdırılan cinayətin obyektiv cəhəti qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarından sonra kreditör borclarını, yaxud qiymətli kağızları ödəməkdən yayınmadan, bunun nəticəsində xeyli miqdarda ziyan vurulmasından və həmin əməllərlə vurulmuş ziyan arasında səbəbli əlaqə olmasından ibarətdir [3].

Şərh edilən maddənin dispozisiyasında nəzərdə tutulmuş mənada kreditör borcu dedikdə tək-cə borc müqaviləsinin deyil, istənilən növ öhdəliklərin icra edilməməsi başa düşülməlidir. Mülki Məcəllənin 442-ci maddəsinə əsasən öhdəliyin icra edilməməsi dedikdə onun pozulması və ya lazımcı icra edilməməsi (vaxtında icra edilməməsi, mallarda, işlərdə və xidmətlərdə qüsurlarla və ya öhdəliyin məzmunu ilə müəyyənləşdirilmiş digər şərtləri pozmaqla icra edilməsi) başa düşülür. Qiymətli kağız üzrə öhdəliklər və onların icrası Mülki Məcəllənin 988-ci maddəsində müəyyən edilmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bəzi qiymətli kağızlar üzrə ödəmə, ümumiyyətlə, nəzərdə tutulmur, yaxud da müəyyən hallarda nəzərdə tutulur [4].

Şərh edilən cinayətin obyektiv cəhətinin daha bir zəruri əlaməti kreditör borcunun ödənilməsi və ya qiymətli kağızların ödənilməsi haqqında qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının olmasıdır. Qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı dedikdə Mülki Prosessual Məcəllədə (İnzibati Prosessual Məcəllədə) müəyyən edilmiş qaydalara əsasən məhkəmə (inzibati-iqtisadi məhkəməsi, münisiflər məhkəməsi) tərəfindən iş üzrə çıxarılmış və qanuni qüvvəyə minmiş qətnamə başa düşülməlidir. Məhkəmənin iş üzrə qətnaməsi ilə borclu kreditör qarşısındakı borcunu ödəməyə, üzərinə götürdüyü borcu real icra etməyə, fərdi müəyyən əşyanı verməyə məcbur edilə bilər. Kreditör borc, yaxud qiymətli kağızları ödəməkdən yayınma dedikdə təqsirkarın məhkəmənin müvafiq qətnaməsi ilə üzərinə qoyulmuş öhdəlikləri icra etməmədə ifadə olunan hərəkət və hərəkətsizliyi başa düşülür. Yayınma kreditör borclarının və ya qiymətli kağızların qətnamədə göstərilmiş müddətdə ödənilməməsində, ödəmənin yönəlcəyi əmlakın borclu tərəfindən özgəninkiləşdirilməsində, borcun ödənilməsini həyata keçirən orqanlara gəlməkdən boyun qaçırma, ödəmənin icra edilməsinə maneələr yaratmada, kreditora qanunsuz təsir göstərməyə və s. ifadə oluna bilər. Ödəmənin qətnamədə müəyyən edilmiş ardıcılıqla hissə-hissə ödənilməsi, borclunun kreditora qarşılıqlı maliyyə tələbləri irəli sürməsi və məhkəmədə müvafiq iddia ilə çıxış etməsi ödəmədən yayınma kimi qiymətləndirilə bilməz.

Cinayətin subyektiv təşkilatın təhəri və ya vətəndaş ola bilər. Təşkilatın rəhbəri dedikdə hüquqi şəxsin nizamnaməsində və ya başqa təsis sənədinə əsasən onun əmlakı barəsində sərəncam vermək və öhdəlikləri üzrə qərar qəbul etmək səlahiyyəti olan şəxs başa düşülür.

Adıçəkilən maddəyə müxtəlif vaxtlarda bir neçə əlavə və dəyişiklik edilmişdir. Belə ki, 20 oktyabr 2017-ci il tarixli 816-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə 196.1-ci maddənin sanksiyasında “və ya üç” sözləri “və ya iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki” sözləri, 196.2-ci maddənin sanksiyasında “üç ildən” sözləri “bir ildən üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ildən” sözləri ilə əvəz edilmişdir [5].

3 il sonra 1 may 2020-ci il tarixdə isə 68-VIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə 196.1-ci maddənin sanksiyasında “dörd” sözü “üç” sözü ilə, 196.2-ci maddənin sanksiyasında “misindən beş mislinədək miqdarında” sözləri “misli miqdarında” sözləri ilə əvəz edilmişdir [6].

Qeyd etmək lazımdır ki, professor Jalinskiy hesab edir ki, tez-tez dəyişikliklər siyasi oyunun məhsuludur və qanunun nüfuzuna xələl gətirir [7]. Dəyişikliyin doğru olub-olmadığını təcrübə göstərəcək.

Hesab edirik ki, Cinayət Məcəlləsinin 196-cı maddəsinin adı **kreditor borclarını, yaxud qiymətli kağızları ödəməkdən qəsdən yayınma kimi** təqdim olunsaydı qiymətli kağızlar bazarının sisteminə aid etmək olar.

İndi isə Cinayət Məcəlləsinin 202-2-ci maddəsinin araşdıracağıq. Həmin maddə **insayder tərəfindən insayd məlumatdan qanunsuz istifadə** adlanır. Qeyd olunan Məcəllənin 202-2.1.-ci maddəsinə əsasən insayder tərəfindən ona etibar edilmiş və ya xidməti vəzifəsinə və yaxud işinə görə ona məlum olan insayd məlumatdan tamah və ya başqa şəxsi niyyətlə qanunsuz olaraq istifadə edilməsi və ya əqdlərin bağlanması üçün üçüncü şəxslərə verilməsi, külli miqdarda ziyan vurmaqla və ya külli miqdarda gəlir əldə etməklə törədildikdə -cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın (əldə edilmiş gəlirin) iki misli miqdarında cərimə və ya iki ildən beş ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Eyni əməllər:

202-2.2.1. təkrar törədildikdə;

202-2.2.2. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə - üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə dörd ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

11 noyabr 2016-cı il tarixli 386-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə 202-2-ci

maddənin adında “xidməti” sözü “insayd” sözü, 202-2.1-ci maddədə “xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş” sözləri “insayd” sözü ilə əvəz edilmişdir [8].

“Qiymətli kağızlar bazarı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 78.2-ci maddəsində qeyd olunur ki, **insayd məlumatı** açıqlanmamış, birbaşa və ya dolayılıqla bir və ya bir neçə emitentə, qiymətli kağızlara və ya törəmə maliyyə alətlərinə aid olan və açıqlandığı təqdirdə qiymətli kağızların və ya törəmə maliyyə alətlərinin qiymətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edə biləcək dəqiq xarakterli məlumatdır.

Həmin Qanunun 79.1-ci maddəsinə əsasən **insayderlərə** aşağıdakı şəxslər aiddir:

1) emitentin orqanlarının və audit komitəsinin üzvləri;

2) benefisiar mülkiyyətçilər;

3) insayd məlumatı tutduğu vəzifəyə, müqaviləyə əsasən, yaxud emitent və ya digər insayder tərəfindən müvafiq hüququn verilməsi nəticəsində əldə etmək imkanı olan şəxs;

4) emitentin icra orqanının səlahiyyətlərini müqaviləyə əsasən həyata keçirən şəxs;

5) emitentin nizamnamə kapitalının 10 və ya daha çox faizini təşkil edən paya birbaşa və ya dolayılıqla malik olan şəxs;

6) insayd məlumatı qeyri-qanuni yolla əldə etmiş şəxs;

7) insayd məlumatı müqavilə əsasında, yaxud emitent və ya digər insayder tərəfindən müvafiq hüququn verilməsi nəticəsində əldə etmək imkanı olan şəxs;

8) 4 və 5-ci bəndlərdə göstərilən şəxslər hüquqi şəxs olduqda, onun hesabına əqdin bağlanması qərarının verilməsində iştirak edən şəxs;

9) 1-5-ci bəndlərdə göstərilən şəxslərin yaxın qohumları (əri (arvadı), valideynləri, o cümlədən ərinin, arvadının valideynləri, babaları və nənələri, övladları, övladlığa götürənləri (götürülənləri), qardaşları və bacıları) [9].

Cinayət Məcəlləsinin şərh olunan maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin ictimai təhlükəliliyi qiymətli kağızlar bazarında qiymətli kağızlar bazarının iştirakçılarının hüquq və qanuni mənafələrinin pozulmasında, qiymətli kağızlar bazarının bir iştirakçısına digər iştirakçıya münasibətdə üs-

tün mövqeyin təmin edilməsində və s. ifadə olunur. Bu səbəbdən də qeyd olunan maddəni qiymətli kağızlar bazarının sisteminə əlavə etmək olar.

Sonuncu olaraq Cinayət Məcəlləsinin 271-ci maddəsinə araşdıracağıq. Həmin maddə **kompyuter sisteminə qanunsuz daxil olma** adlanır. 271.1-ci maddəyə əsasən kompyuter sisteminə və ya onun hər hansı bir hissəsinə daxil olmaq hüququ olmadan həmin sistemə və ya onun hər hansı bir hissəsinə mühafizə tədbirlərini pozmaqla, yaxud burada saxlanılan kompyuter məlumatlarını ələ keçirmək və ya başqa şəxsi niyyətlə qəsdən daxil olma -iki ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə iki min manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

271.2. Eyni əməllər:

271.2.1. təkrar törədildikdə;

271.2.2. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədildikdə;

271.2.3. vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə –üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə dörd min manatdan altı min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ildən dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır

271.3-ci maddəyə əsasən bu Məcəllənin 271.1 və ya 271.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər ictimai əhəmiyyətli infrastruktur obyektinin kompyuter sisteminə və ya onun hər hansı bir hissəsinə münasibətdə törədildikdə –üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə dörd ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qeyd: Bu Məcəllənin 271-273-cü maddələrində “ictimai əhəmiyyətli infrastruktur obyektii” dedikdə, dövlət və cəmiyyət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən xidmətlər göstərən dövlət idarə, müəssisə, təşkilatları, qeyri-hökumət təşkilatları

(ictimai birliklər və fondlar), kredit təşkilatları, sığorta şirkətləri, **qiymətli kağızlar bazarında lisenziyalaşdırılan şəxslər**, investisiya fondları və bu fondların idarəçiləri başa düşülür.

Şərh olunan maddə kompyuter sisteminin, kompyuter informasiyasının cinayət-hüquqi mühafizəsini təmin etməyə yönəldilmişdir. Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində “kompyuter informasiyası sahəsində cinayətlər” fəslə ilk dəfə olaraq nəzərdə tutulmuş, sonradan 29 iyun 2012-ci il tarixli qanunla bu fəslin maddələri yeni redaksiyada verilmişdir. Cinayət Məcəlləsinin XXX fəslinin normaları “Kibercinayətkarlıq haqqında” Avropa Şurasının 23 noyabr 2001-ci il tarixli Konvensiyasına uyğun olaraq (Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 30 sentyabr 2009-cu il tarixli, 874-IIIQ nömrəli Qanunla qoşulmuşdur) Azərbaycan Respublikasının üzərinə götürdüyü öhdəliklərin icrasından irəli gələrək cinayət qanununa daxil edilmişdir.

7 aprel 2017-ci il tarixli 575-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə 271-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 3-cü bəndinə **“sığorta şirkətləri,”** sözlərindən sonra **“qiymətli kağızlar bazarında lisenziyalaşdırılan şəxslər,”** sözləri əlavə edilmişdir [10].

Adıçəkilən cinayət əməli Cinayət Məcəlləsinin XXX fəslində Kibercinayətlər qrupuna aiddir. Hesab edirik ki, bu səbəbdən də qiymətli kağızlar bazarının sisteminə daxil etməyə lüzum yaranmır.

Sonda belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, qiymətli kağızlar bazarının sisteminə aşağıdakı cinayətlər daxildir və birlikdə qruplaşdırılmağına zərurət yaranır.

- Maddə 196. Kreditor borclarını ödəməkdən qəsdən yayınma
- Maddə 203. Qiymətli kağızların buraxılması (emissiyası) qaydalarını pozma
- Maddə 203-1. Qiymətli kağızlar bazarında manipulyasiyalar
- Maddə 204. Saxta pul və ya qiymətli kağızlar hazırlama, əldə etmə və ya satma
- Maddə 202-2. İnsayder tərəfindən insayd məlumatdan qanunsuz istifadə

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. - URL: <https://www.e-qanun.az/framework/46947>
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (4 cildə). Bakı, Şərq-Qərb. 2006. URL: <https://www.azleks.az/dictionaries/4/azerbaycan-dilinin-izahli-lugeti>
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası 2-ci hissə CM-in 190-353-cü maddələrinin şərhçi Hüquq elmləri doktoru, professor Firudin Yusif oğlu Səməndərovun redaktəsi ilə. "Hüquq Yayın Evi" Bakı-2021
4. Azərbaycan Respublikasının Mükli Məcəlləsi. - URL: <https://e-qanun.az/framework/46944>
5. 20 oktyabr 2017-ci il tarixli 816-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu URL: <https://e-qanun.az/framework/36863>
6. 1 may 2020-ci il tarixdə işə 68-VIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu URL: <https://e-qanun.az/framework/45109>
7. Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ. М.: Проспект, 2009, С10.
8. 11 noyabr 2016-cı il tarixli 386-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu URL: <https://e-qanun.az/framework/34558>
9. "Qiymətli kağızlar bazarı haqqında" Azərbaycan Respublikasının 15 may 2015-ci il № 1284-IVQ Qanunu URL: <http://www.e-qanun.az/framework/30333>
10. 7 aprel 2017-ci il tarixli 575-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu URL: <https://meclis.gov.az/news-qanun.php?id=3100&lang=az>

Агшин Ализаде**Понятие и система преступлений, совершаемых на рынке ценных бумаг**

В данной статье исследуются система преступлений, совершаемых на рынке ценных бумаг. Также дано определение преступлений, совершаемых на рынке ценных бумаг.

Aqshin Alizade**The content of the securities market as an object of criminal law protection**

This article examines the system of crimes committed on the securities market. A definition of crimes committed on the securities market is also given.